

Dóka Krisztina

Társasági táncok, „magyar tánc” és népi táncművészet a dualizmus kori magyar nyelvű táncművekben *

A történeti néprajzi, táncfolklorisztikai/táncantropológiai és a táncművészeti kutatások eredményeinek köszönhetően ma már nem kell meggyőznünk tudományágunk képviselőit, arról, hogy a 20. században a terepmunkák során rögzített hagyományos táncok nem a homályos múltból kontinuuosan hagyományozódtak, ősi, archaikus maradványok, és nem is az európai és magyar táncművészeti áramlatoktól függetlenül alakuló, önmagában formálódó, zárt táncművészet továbbélő darabjai. A magyar táncfolklorisztika Pesovár Ernő és Martin György kutatásai révén az európai tánc- és művelődéstörténeti folyamatokkal összefüggésben tárgyalja a magyar néptánc történetét, annak rétegeit.¹ Felföldi László összefoglalóival a nyolckötetes Magyar Néprajz 2009-ben megjelent 1.2. kötetében, a magyar népi kultúra egyes területeit történeti korszakok szerint tárgyaló fejezetekben is helyet kapott a magyar hagyományos táncművészet története.² Pesovár Ernő a lengyel táncok reformkori jelenlétét és táncművészeinkre gyakorolt hatásait is igyekezett kimutatni.³ A társastánc-történeti kutatásoknak, különösen Kaposi Edit tevékenységének köszönhetően ismerjük a 19. század magyar nyelvű táncműveit.⁴ Kaposi a táncművészet hazai történetét is feldolgozta, és tőle olvashatunk a reformkori magyar társastánc, a körtánc alkotójáról, Szöllősy Szabó Lajos, a reformkorban tevékenykedő táncművész, táncmester és koreográfus életéről is.⁵ 19. századi táncművészeti összefüggésekről és a csárdás reformkori történetéről Szentpál Olga tett közzé kisebb monográfiát.⁶ Pesovár Ferenc a 20. század közepén Szabolcs-Szatmár megyében falusi, kisvárosi táncmesterek tudását kutatva a 19. századi nemzeti karakterű táncok népi kultúrára gyakorolt hatására, a népies műtánc-motívumok jelenlétére mutatott rá Táncmesterek a szatmári falvakban című tanulmányában.⁷ Az utóbbi időben Varga Sándor és kutatótársai a Mezőség nemesi kultúráját is érintő monografikus kutatásuk keretében vizsgálják a társasági táncművészet és a népi kultúra összefüggéseivel kapcsolatos kérdéseket.⁸ Az ezredfordulón a társastáncok, ezek között a 19. századi táncok és a népi táncművészet összefüggéseit is mélyebben elkezdte feltárni a magyar táncművészet.⁹ Mára, részben a fenti kutatások eredményeinek felhasználásával, ezek folytatásával időszertűvé vált a nagyobb vonalakban megrajzolt néptáncművészeti, illetve általában magyar táncművészeti kutatások elmélyítése, újabb források feltárása, a korábban

* Előadás formájában elhangzott az MTA BTK Zenetudományi Intézet Tudományos Fórumán Budapesten, 2016. június 9-én. A kutatást támogatta az NKFIH PD 109430. számú pályázata.

¹ Pesovár E., 1967a. Pesovár E., 2003. Martin, 1964. Martin, 1975. Martin, 1979.

² Felföldi, 2009.

³ Pesovár E., 1965. Pesovár E., 1980.

⁴ Kaposi, 1985. Kaposi, 1987.

⁵ Kaposi, 1970. Kaposi, 1979.

⁶ Szentpál, 1954.

⁷ Pesovár F., 1960.

⁸ Varga, 2013.

⁹ A 19. századi és 20. század eleji társastáncok magyar falusi kultúrában való jelenlétéről, népi formáiról ld. Dóka, 2014. Dóka, 2015. A társastánc és a paraszti közösségek viszonyát vizsgálja egy régió (Bihar) példáján, és ezzel összefüggésben a problémakör elméleti megközelítését is tárgyalja: Kavecsánszki, 2015.

feltárt, és időnként számos alkalommal újraközölt források ellenőrzése, újraértelmezése. A falusi táncművészet legújabb, polgári táncrétegének, hol polgári táncok, polgári társastáncok, máskor folklorizált polgári társastáncok, illetve népies műtáncok terminusokkal jelölt darabjainak a feltárása nem képzelhető el a 19. századi táncok, és általában a korabeli elit és népi kultúra ismerete nélkül. Ugyanakkor nem csupán a szűkebb értelemben vett „polgári jellegű” táncok esetében kell számításba vennünk a 19. századi elit/társasági táncművészet közvetlen hatását. Mint Szentpál Olga csárdás-monográfiája,¹⁰ Kaposi Edit táncművészeti tanulmányai,¹¹ Pesovár Ernő és Martin György új táncművészetről szóló írásai,¹² vagy Pesovár Ferenc már hivatkozott táncmesterekről szóló tanulmánya is rámutattak a hagyományos táncok, és különösen az új táncművészet, a verbunk és csárdás táncaink értelmezéséhez is nélkülözhetetlen a 19. századi táncművészeti folyamatoknak, illetve az egyes táncoknak az ismerete.

Táncművek

Az 1800-as évek utolsó harmadában a tánc- és illemtáncművészet műfaja láthatóan virágzik Magyarországon. A 19. század utolsó évtizedeiben nálunk is megjelentek a német és francia mintákat követő nyomtatott táncos gyakorlati útmutatók. Reformkori előzményeik között meg kell említeni Szöllősy Szabó Lajos Rózsavölgyi Márk zenéjére komponált Körtánc című koreográfiájának reformkori Kilányi Lajos-féle kiadását.¹³ Az 1870-es évek elejétől (sokszor nehezen datálhatóan) egymást követik a magyar nyelvű táncmesterei műveik. Szerzőik működő táncmesterek, akik legtöbbször táncművészként és koreográfusként is tevékenykedtek. Kiadványaik között megtaláljuk az egy-egy tánc koreográfiáját közlő kisebb füzeteket, például a már említett Szöllősy Szabó Lajos-féle Körtánc kiadásait. A tánc terjesztése láthatóan nem áll meg a reformkor végével, a 19. század utolsó évtizedeiben is megjelentek újabb kiadásai, ezek között találhatunk német nyelvűt is.¹⁴ Hasonló füzetes formában terjesztették ezekben az években, például a francia négyesről való tudnivalókat. A rövidebb, egy-két táncot közlő kiadványok mellett a dualizmus korában terjedelmesebb, teljességre törekvő, a táncelméletet, táncművészetet, majd a korszak divatos „szalon-táncait” és „magyar táncokat” bemutató műveket is találunk.¹⁵ Ilyen táncművészeti korszakunkból Lakatos Sándor Rajta párok táncoljunk című műve 1871-ből.¹⁶

¹⁰ Szentpál, 1954.

¹¹ Kaposi, 1985. Kaposi, 1987.

¹² Pesovár E., 1967b. Pesovár E., 1978. Pesovár E., 1985. Martin, 1977.

¹³ Kilányi, 1845.

¹⁴ Balla, 1878. Ferencic, 1869.

¹⁵ Az egyes táncművek bemutatását megtaláljuk Kaposi Edit A magyar társastánc-szakirodalom forráskritikai vizsgálata című kétrészes tanulmányában (Kaposi, 1985. Kaposi, 1987.). Itt szeretnék köszönetet mondani a Színháztörténeti Múzeum Táncarchívumának, illetve munkatársainak, hogy lehetővé tették táncműveik részletes feltárását és vizsgálatát, és jelentős segítséget nyújtottak kutatómunkámban.

¹⁶ Lakatos S., 1871.

Lakatos Sándor táncművészének tanácsai (1871)

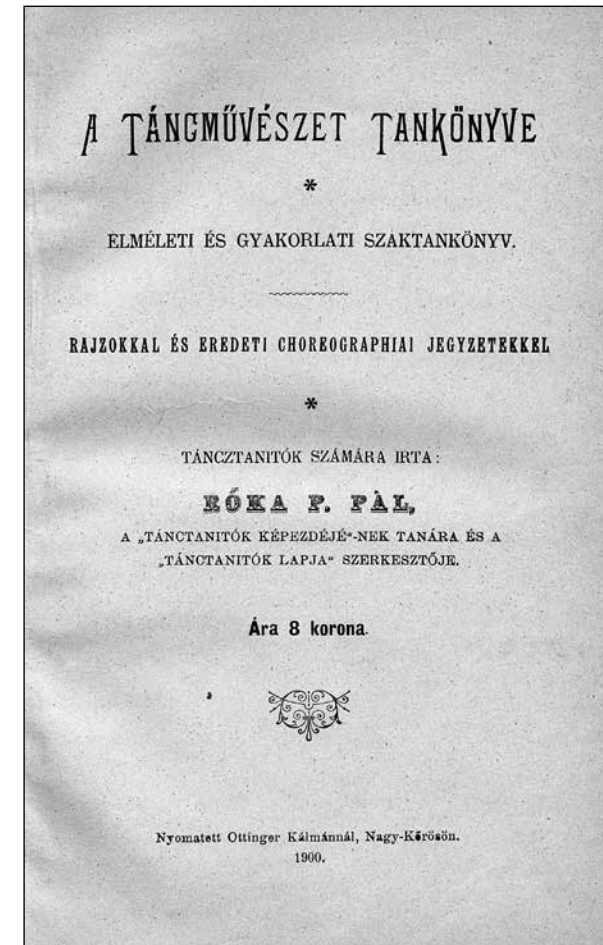
Lakatos Károly, Lakatos Sándor fia 1880 tájékán átdolgozva újra kiadta a könyvet ugyanezen a címen.¹⁷ 1880-ban jelent meg Müller Lajostól „Az illem- és táncztan egyetemes könyve...”.¹⁸ 1890-ben kiadták Herczenberger József „Táncszalon” című művét, majd 1900-ban Mangold Gusztáv szerzőségével (Luigi Mazzantini „tapasztalatai alapján”) a „Tánc kedvelők könyvét”.¹⁹ Ugyanebben az évben megjelent Róka Pál népszerű munkája „A táncművészet tankönyve”, mely az 1898-ban megalakult Tánc tanítók Képezdájének hivatalos tananyaga lett.²⁰

¹⁷ Lakatos K., é. n.

¹⁸ Müller, é. n.

¹⁹ Herczenberger, 1890. Mangold, 1900.

²⁰ Róka P., 1900.

Róka Pál táncművészének címoldala (1900)

A magyarországi tánc tanító képzés a 2. világháborúig jórészt ezen a segédanyagon alapult. A 20. század elejének jelentős tánc könyvei még Saphir Imre munkája (1909 körülől) és Ehrenfeld Henrik Magyar tánc- és illemtan könyve ugyanebből az időből.²¹ A két világháború között újra kiadták Róka Pál 1900-as könyvét, melyet azonban hamarosan követ fiának, Róka Gyulának már az újabb nemzetközi tánc divatot ismertető, a 20. század első évtizedeinek új társastáncait bemutató kötete (1924).²² A tánc könyvek szerzői törekedtek a táncok részletes szöveges és rajzos bemutatására, lépésről lépésre „vezetik” az olvasót. A koreográfiai bemutatások mellett legtöbbször tartalmaznak a kötetek „táncelméleti” bevezetést – ebben gyakran szót ejtenek a zenéről is –, méltatást a tánc egészségre gyakorolt hatásáról, a tánc viselet, a tánc rendezés és az illem területén (nőkkel szembeni viselkedés, megszólítás, bók, bemutatás, tánc közbeni viselkedés) is eligazítanak. A tánc tanítók működésével kapcsolatos részekkel is találkozhatunk, továbbá az egyetemes és magyar tánc történet meglehetősen vázlatos és többnyire nem is tudományos igényű összefoglalásait is megtaláljuk kötetekben.

²¹ Saphir, é. n. Ehrenfeld, é. n.

²² Róka P., 1922. Róka Gy., 1924.

Társasági táncok

A 19. század utolsó harmadának tánckönyvírói egyszerre léptek fel a reformkori mozgalmak folytatásaként a „magyar tánc” ügyéért – így terjesztették saját és mások magyar nemzeti tánc-koreográfiáit –, és igyekeztek a nemzetközi divatot képviselő „szalontáncokhoz” is útmutatót adni. A könyvek tükrében a hazai táncéletben még a 19. század utolsó évtizedeiben is kedvelt táncok a cotillon (füzértánc néven is), a mazur (lengyeltánc),²³ Mangold Gusztáv 1890-es tánc-könyve szerint még ismert a pas de quatre és a pas de pastineu is. Korszakunknak igen népszerű báli tánca az arisztokrácia báljaitól a mezővárosi polgárság táncalkalmiáiig a Quadrille/Quadrille Francies francia négyes, négyes vagy egyszerűen kontratánc néven.²⁴ Lakatos Károly könyve szerint a tánc általánosan ismert és kedvelt „fönt és alant”.²⁵ Korabeli táncrendek, sajtóban megjelent báli beszámolók tanúsítják, hogy a francia négyes a 19-20. század fordulóján az egyre gyorsabban változó táncdivat és évente bemutatásra kerülő újabb divatos táncok jelentkezése ellenére ekkor is közkedvelt. Még a 20. század elején is napvilágot látott a francia négyest bemutató önálló kiadvány.²⁶ E tánc leírása és a táncrendezéssel kapcsolatos tudnivalók ismertetése terjedelmileg is jelentős helyet foglalnak el tánckönyveinkben. Részletes leírását találjuk Lakatos Sándor 1871-es tánckönyvében is, ahol az ekkor szokásos 6 tételes (I. Pantalon, II. Été, III. Poule, IV. Trenis, V. Pastourelle, VI. Finale) francia négyessel találkozunk.²⁷ Lakatos Károly a tánc ismertetésénél elítéli azt az ízléstelen szokást, hogy a francia négyesben „a megszabott tánclépések teljes mellőzésével – csak úgy könnyedén elsétáltatik”.²⁸ Müller Lajos 1880 körül megjelent kötetében is a sasszét felváltó „közönséges menőlépés” használatáról panaszkodik,²⁹ ugyanakkor megemlíti, hogy a „fő alkotóelemét” a táncmulatságoknak a francia négyes teszi ki, és azt is hozzáteszi, hogy a füzértáncot (cotilliont), mely pár évvel ezelőtt még népszerű volt a bálókban, már alig táncolják, csak alkalmanként a francia négyes függelékeként.³⁰ A kiadványokban a keringő/Walzer a divatos körtáncok között kap helyet, látjuk ezt Lakatos Károly, Müller Lajos és Mangold Gusztáv könyvében is. Ezekben a táncnak több változata élénk kerül. Lakatos Károly könyve (1880 körül) utolsó fejezetében néhány oldalon összefoglalja a keringővel kapcsolatos tudnivalókat.³¹ Itt a keringőnek több válfaját említi. Megkülönbözteti a következőket: lassú Walzer (Langsamer Walzer), lendler Walzer (Landler Walzer), bécsi Walzer (Wiener oder Raschwalzer), muszka Walzer (Russischer Walzer), cserélgető Walzer (Wechselwalzer), induló Walzer (Marschwalzer), párisi Walzer (valse parisienne). Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy „a nálunk divatban levő Walzer igen egyszerű, körül körül való keringésből áll. Lépcsői csuszva a lábhegyen történnek.”³² Müller Lajos könyvében a keringővel kapcsolatban megjegyzi, hogy kétszer három szabályos lépéssel egyenletes mozgással kell egyet fordulni, és a forgások közben köríven haladni. Ugyanitt arról panaszkodik, hogy az utóbbi években „káros újításként” „balfelé, azaz vissza-forogva táncolják”.³³ Müller a tánc kivitelezésére vonatkozóan részletes utasításokat ad: „...a keringőben a pár saját központja körül hat szabályos lépés közben egyszer megfordul. Megjegyzendő azonban, hogy a hölgynek tánczosát, a tánczosnak pedig a hölgyet kell eközben középpontjául tekintenie... a forgás közben

²³ Az egyes társastáncok korabeli népszerűségét a korszak táncrendjei is tanúsítják.

²⁴ A tánc népi kultúrában való megjelenéséhez és kéziratot tánckönyvi formájához: Dóka, 2016.

²⁵ Lakatos K., é. n. 176.

²⁶ Pfeifer, é. n. N. n., é. n.

²⁷ Lakatos S., 1871. 85-87.

²⁸ Lakatos K., é. n. 177-178.

²⁹ Müller, é. n. 78.

³⁰ Müller, é. n. 58.

³¹ Lakatos K., é. n. 213-215.

³² Lakatos K., é. n. 214.

³³ Müller, é. n. 80.

a központhoz közelebb eső jobb lábnak kisebb, a távolabb eső bal lábnak pedig nagyobb lépéseket kell csinálnia. A keringőnél előkészületül az első helyzetbe kell állni. Az úr erre jobb lábával oldalvást a hölgy felé lép, egyszersmind kezd lábujhegyén jobbra előre fordulni. A bál láb szintén lábujhegyen megteszi a hasonló, csak valamivel nagyobb második lépést a jobb láb sarkánál elnyújtva elhaladván, s végre a jobb láb sarkával a bal elé helyezettét a negyedik helyzetbe, bevégzi a fordulás első felét...³⁴

Könyveinkben a keringő mellett mint népszerű táncról a polkáról is olvashatunk. Lakatos Károly könyvében a polka fajtáinak megnevezése után (gyors Polka, francia Polka/Polka francaise/Polka termlante, Polka mazur) lemond a tánc részletes leírásáról, és egyszerűen megjegyzi: „E táncok, nálunk fönt és alant általánosan ismeretesek és kedveltek lévén, bővebben beszélni rólok feleslegesnek tartjuk.”³⁵ Müllernél azonban alaposabb szöveges leírást olvashatunk, ahol az is kiderül, hogy a keringőhöz hasonlóan ezt is „kerékvonalon” (köríven) táncolják: „Táncolásánál előkészítésül az első helyzetbe állunk. A táncz[os] az első ütemnél jobb lábával könnyed és hirtelen szökést tevén, bal lábával a 2-dik helyzetbe csúszik. A jobb láb ismét kis szökéssel utána nyomul a balnak az első helyzetbe, azt oldalvást kiszorítja a helyéből, s az így függőben, s a második helyzetben tartott bal láb ledobban a második helyzetbe; egyszersmind bevégzi a balra és hátrafelé irányuló forgás első felét...³⁶

Ugyanőtle a galoppról megtudjuk, hogy „rohanó lépésekkel haladnak, rendszerint oldalvást”, sasszé lépéssel oldalra haladnak felváltva jobbra és balra, és a bal lábbal kezdésnél balra hátra, jobb lábbal kezdésnél jobbra előre félfordulásokkal táncolják.³⁷ A Táncitanítók Képezdájének elindulásakor (1898) az oktatóképzésben használt Zorn-féle német nyelvű tánckönyv, a Grammatik der Tanzkunst című kiadvány helyett a 19. század legvégén a táncitanítóképzéshez magyar nyelvű segédkönyv készült.

Róka Pál 1900-ban megjelent tánckönyvében még felbukkan mint a klasszikus táncos képzés része a polonéz, a menüett, a gavotte, a lancier. A „Társas tánc” című fejezetben közli a francia négyes leírását. Megjelenik még a cotillion, a nagymazur és természetesen a keringő. Róka tipegő, gyors polka, polkamazurka néven a polkának több változatát ismerteti, ezek között szabályozott szerkezetűeket is. Utóbbiak közül megjelentek könyvében a krajcopolka (tánckönyveinkben keresztpolka néven is), Rheinleander Polka és a tréfáspolka. E kötött polkafélék magyar népi kultúrában való korabeli jelenlétét minden bizonnyal köthetjük e táncmesteri terjesztéshez is.³⁸ A 19. század végének, 20. század elejének tánckönyveiben mint látjuk egy klasszikus társasági tánc-repertoár rajzolódik ki, mely a 18. század végének és a 19. századnak divatos európai táncait foglalja magába. Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy a képzett táncmesterek igyekeztek a nemzetközi divatot követni, külföldi és hazai továbbképzéseken tanulták a legújabb táncokat. A táncmestereknek szóló sajtó (pl. Táncitanítók Lapja) divatos táncokat bemutató írásai vagy a tánczenék kottakiadványainak hirdetései is a legfrissebb táncok elsajátítása iránti igényt tükrözik.

³⁴ Müller, é. n. 79-80.

³⁵ Lakatos K., é. n. 215.

³⁶ Müller, é. n. 81.

³⁷ Müller, é. n. 83.

³⁸ A kötött polkafélék népi használatához ld. Dóka, 2014. 54-59.

Tartalom:

	Lap.		Lap.
Előszó	5	Bókok	46
Bevezetés	9	Köszönésről	48
A táncról	11	Rytmus (III. Rész)	49
A táncitanító	14	Ütem	49
Choreographia	16	Tempó	51
Alapállások (I. Rész)	18	Kadencia	51
Alapmozdulatok (II. Rész)	22	Tánc-zene	52
Egyszerű mozdulatok	23	Alakzat	52
Plier	23	Tour	52
Tendre	24	Alaplépések	52
S'élevé	25	Pas állé	53
Abaisser	25	Pas elevés	53
Lever	25	Pas marché elevés	53
Baisser	26	Pas amboite	53
Tourner	26	Pas coupe	54
Degager	26	Temp levé	55
Legation de degager	26	Changement de pied	56
Hajlás a csipőben	27	Echappé	57
Az egyszerű mozdulatok célja	28	Assamblé	59
Összetett mozdulatok	29	Jeté	60
Plies	29	Pas de menuet	60
Sauter	30	Menuet-balancé	62
Blondir	31	Pas de bourré	63
Petit battements	31	Pas de basque	64
Legation de pas battements	32	Glissade	66
Grande battements	32	Pas glissé	66
Ronds de jambe	33	Pas chassé	67
A felsőtest és karok moz- gása	38	Pas balloté	69
Porte de bras	40	Pas de zephier	70
Alacsony kartartás	40	Temps de sissonne	71
Magas kartartás	41	Temps de sissonne simple	71
Opposition	41	Temps de sissonne double	72
A helyes állás, és járás vagy menésről	42	Temps de sissonne relevé	73
Ütemjárás	43	Brissé	73
Az illem	45	La pirouette	74
		Legation de pas	74
		I. Gyakorlat	75
		II. Gyakorlat	75

Róka Pál tánckönyvének tartalomjegyzéke

	Lap.		Lap.
III. Gyakorlat	76	Le Cottilon	113
IV. Gyakorlat	76	Találkozás a karmantyúban	113
V. Gyakorlat	76	Elő teke játék	113
VI. Gyakorlat	76	A szívpróba	114
VII. Gyakorlat	76	Tréfás golyó verseny	114
VIII. Gyakorlat	76	Verseny evés	114
IX. Gyakorlat	77	Narancs játék	115
X. Gyakorlat	77	Vihar	115
XI. Gyakorlat	77	Kitapsolt	115
XII. Gyakorlat	77	A vak	115
XIII. Gyakorlat	77	A csinos házaspár	116
XIV. Gyakorlat	77	Párbaj	116
XV. Gyakorlat	78	Nagy-Mazour	117
XVI. Gyakorlat	78	La valse	120
A gyakorlatok choreog- raphiája	78	Walzer Boston Luigi XV.	121
Társas táncok	81	Nordpoole	122
Contre dause vagy Quadrille	81	Boston Americain	123
Le Pantalon	83	Hófehérke	123
L' Eté	84	La Polka	124
La Poule	85	Kreiz-polka	124
La Trénis	86	Rheinländer Polka	125
La Pastourelle	87	Lengyelke	126
La Finale	87	Mazur-Noblesse	126
A négyes vezényszavai	88	Graziana	129
A francia négyes vezény- szavainak tiszta kiejtése	91	Season	130
La Polonaise	93	Dacoska	130
Pas marché á la polonaise	95	Tréfás-Polka	132
Le Menuet	97	Gyors-Polka	132
Menuet révérence	97	Esmeralda	133
A menuet leírása	98	Pas de quatre	133
Gavotte	100	Pas de Patineurs	134
Pas de gavotte	100	Próbabálra alkalmas cos- tüm táncok	135
Amboite et battements	101	Chashuka	135
Pas glissés	101	Les Variétés Parisiennes	138
Gavotte balancé	101	Bohém tánc	141
A gavotte leírása	102	Tarantella	144
Menuet-gavotte	103	Fátyol tánc	149
La Quadrille a la cour	107	I. Legyező tánc	151
La Dorset	109	II. Legyező tánc	156
La Viktoria	109	A magyar tánc eredetéről	160
Les Moulinets	110	Halottas tánc	161
Les Visites	110	Kelevéz és Kopja tánc	161
Les Lanciers	111	XVIII. század Palotás tánc	163
A lanciers vezényszavai	111	Süveges tánc	164
		Lengyel testvér tánc	165

Róka Pál tánckönyvének tartalomjegyzéke

	Lap.		Lap.
Egeres tánc	165	Kettőző	177
Gyertyás tánc	165	Toborzó	177
Verbunkós	166	Kigyó	177
Martinovics tánc	166	Bölcső	177
Lakodalmas tánc	167	Dupplázó	178
Csúrdöngölő	167	Felugró bokautéssel	178
Szegedi kutyakopogós	168	Mártogató v. Vágás	178
Csárdás	168	Váltó	179
Nevezetesebb táncszerzők	169	Négyes	179
Szőllősi Sz. Lajos	169	Szapora	179
Veszter Sándor	170	Keresztező	180
Lakatos Sándor	170	Dobogós	180
Róka János	171	Toppantó	180
Móth Soma	171	Mérges	180
Kilányi János	172	Sikos	181
Kőhegyi József	172	Aprózó	181
Herczenberger József	172	Kopogó	181
Linsky Károly	172	Menő-lépés	181
A magyar tánc leírása	172	Villám	182
Bokázó	173	Magány forgó	182
Forgó	174	Páros forgó	182
Andalgó	174	Magyar magány tánc	183
Lejtő	174	Magyar-Kettős	185
Létovázó	175	Csárdás	188
Álló	175	Sortánc	188
Verbunkós	175	Palotás	190
Emelkedő	175	Vigadó	192
Hegyező	175	Körmagyar	194
Cifra	175	A könyvben előforduló	
Cifra toppantó	176	francia szavak helyes	
Kis harang	176	kiejtése	202
Nagy harang	176		

Róka Pál tánckönyvének tartalomjegyzéke

„Magyar tánc” – nemzeti tánc

A 19. századi magyar táncmesteri könyveknek állandó fejezetét jelentette a „magyar tánc” bemutatása.³⁹ E fejezeteknek fontos jellegzetessége a historizmus, így a tánckönyvírók az úgynevezett „magyar táncok” között ősapáink toborzójára hivatkoznak, felidéznek Balassi táncát, Kinizsi táncát, felbukkannak Ungarischer Simplificissimus 17. századi táncleírásai (háromszáz özvegyasszony tánca, halottas tánc), Apor Péter Metamorphosis Transilvaniae című könyvének táncai (lengyel változó, lapockás, egeres, gyertyás, süveges), Bethlen Miklós palotásleírása, vagy mint régi hagyományt a párnástánc részletes bemutatását is olvashatjuk. Mint Róka Pál 1900-as könyve is tanúsítja, az Apor által ismertetett táncok, a lapockás tánc, farkastánc, egértánc vagy gyertyástánc jelen voltak a 19. század végi, 20. század eleji táncmesteri köztudatban is. A történeti forrásokban felbukkanó dramatikus, illetve eszközös táncaink 20. századi folklórban való felbukkanásánál, párhuzamainál az esetleges továbbélés mellett számolhatunk az ilyen tánckönyvi, táncmesteri közvetítés, felújítás, szerkesztés eshetőségével is. Korszakunkban a régmúlt magyar táncainak megidézése mellett – részben a reformkori leírások szellemében – a verbunkos és a csárdás a „magyar tánc” megtestesítői. A tánckönyvekben egyöntetűen eredeti, magyar, „ősi” táncként ismertetik a „toborzót”, mely verbunkos, magyar szóló, lassú magyar nevekkkel is felbukkan. A verbunkos Lakatos Károly szerint 32 meghatározott figurából áll, ahol a más kötetekben is ismertetett „magyar táncleírások” kerülnek elő.⁴⁰ A tobor/toborzó/verbunkos táncot szerinte szólóban (mint Kinizsi vagy Balassi Bálint táncolták valamikor) vagy körben táncolják, utóbbit némiképp szabályozva. Leírása szerint a körben táncolt verbunkosban a figurák egy részét közösen táncolják, más részüket a körbe belépve szólóban.⁴¹ A verbunkosnál (és a csárdásbemutatókban is) rendszeresen találkozunk a 4 vagy 8 ütemenkénti bokázó zárattal mint szerkesztési sajátossággal. A csárdásleírások a tánc részeiként megnevezik a páros forgást (egyes leírásokban ez háromszori, váltott irányú), a mártogatást, az elengedve figurázást. A csárdás Lakatos Károly könyve szerint két részes, ahol a lassút komoly méltósággal, hajlékonyan, büszke tartással adják elő. Itt a zene minden 8. vagy 16. üteménél bokázót táncolnak. A frisset ezzel szemben „kitörő tűzzel, de mérsékelt ugrásokkal” járnak. Utóbbi menetének leírásában 3-4 forgás, azután aprózó-dobogó lépések, közben mártogatás, forgás, vagy „cserélgetve egyik oldalról a másikra” (valószínűsíthetően átvető) szerepelnek.⁴² A férfi néhány forgás után elengedheti táncosát és szólóban verbunkos figurát táncolhat.⁴³ A néptáncutatásban „csalogatás” néven számontartott mozzanat⁴⁴ sorra bukkan fel tánckönyvi bemutatásainkban. Lakatos Sándor szerint az aprózót (vagyis a csárdást) egyformán kell táncolni: páros forgás jobbra-balra, majd „a nőt elbocsájta a férfi a mennyire a térség engedi ... azon helyen ide oda lehet lépéseket illetőleg figurákat csinálni ... néha lábfejét jobb kezével dévalykodva megütni lehet”.⁴⁵ Müller szerint a csárdás szabályozatlan tánc, mely népünkönél maradt fenn leginkább, éppen ezért tőle kell eltanulni.⁴⁶ A jó táncanár véleménye szerint Gömörben, Jászságban, Kunságban lesi el

³⁹ Már a reformkorban megjelenik „a magyar tánc” ismertetése (Czuczor, 1843.) A téma feldolgozása a későbbiekben is népszerű. A kiegyezést követően a téma – jóllehet már nem a reformkori nemzeti függetlenségi törekvések jegyében, vagy a német-osztrák kultúrával való hangsúlyos szembehegyezkedés szellemében – továbbra is kedvelt. A 19-20. század fordulóján Káldy Gyula foglalta össze a magyar táncokról való tudnivalókat önálló kiadványában illetve A Pallas Nagy Lexikonában megjelent szócikkében (Káldy, 1896a., Káldy, 1896b.).

⁴⁰ Lakatos K., é. n. 140-141.

⁴¹ Lakatos K., é. n. 141.

⁴² Lakatos K., é. n. 145.

⁴³ Lakatos K., é. n. 145-146.

⁴⁴ Pesovár E., 1967b.

⁴⁵ Lakatos S., 1871. 46.

⁴⁶ Müller, é. n. 176-183.

a táncot, „ott megfigyeli a részleteket, s azokat a jó ízlés szabályai szerint megnevesítve közli növendékeivel”.⁴⁷

Milyen ideálokat tükröznek és közvetítenek a korszak könyvei az úgynevezett „magyar táncról”? A karakterológiák egységesen a magyar tánc méltóságát, ugyanakkor harciasságát, szilajságát hangsúlyozzák. A magyar táncként méltatott toborzóban a „büszke és mégis hajlékony nemes tartás” a magyar karakter kifejezője.⁴⁸ A csárdásra mint nemzeti táncra a leírások szerint „az édes busongás, a sirva vigadás és a kitörő harci tűz a legjellemzőbb”.⁴⁹ Lakatos Sándor szerint kívánatos a „simaság”, ugyanakkor „szilajság”, nem illő a „bohóskodás”, a „pajkos ugrások”.⁵⁰ A megfogalmazott ideál egyszerre sugallja, hogy így táncol a magyar és, hogy ilyenek kell lenni az igazi „magyar táncnak”. Mint látjuk a verbunkos és a csárdás leírásai egyszerre hangsúlyozzák az igazi magyar tánc szabadságát, utalnak a kötetlen szerkesztésre, ugyanakkor megfogalmaznak szerkesztési ideálokat, illetve közölnek kötött táncfolyamatokat is. Megjelennek könyveinkben a csoportos nemzeti társastáncoknak (pl. körmagyar), a szóló férfitáncnak (magyar szóló, magyar magánytánc) és a párostáncoknak (csárdáskompozíciók, magyar kettős) nemzeti szellemű szabályozott koreográfiái. Az európai társasági táncok mellett a könyvek e szabályozott nemzeti táncokat is terjesztették. Ezek között a 20. század elejéig népszerű a Szöllősy Lajos által szerkesztett körmagyar (eredetileg: Körtánc, 1842), melyet valamennyi korszakunkból ismert táncműve bemutatott. Szerepelnek ugyanakkor a kiadványainkban más nemzeti koreográfiák leírásai is. A dualizmus kori táncművek ismertették a Lakatos-féle Körtáncot, Lakatos Sándor Magyar füzértáncát, a Társalgót és szintén Füzértáncot Herczenberger Józseftől. Ismert volt Alföldy Gyula Vigadója, Tóth Samu Palótása, a Rákóczi körmagyar, a Magyar udvari négyes stb. Tudjuk, hogy Lakatos Sándor Kinizsi tábortánc címen is komponált táncdarabot Duppler (Doppler) Károly zenéjére.⁵¹ Lakatos Károly a magyar társastáncok méltatása mellett rosszállóan megjegyzi, hogy a vidéki kontár táncmesterek is „fabrikáltak tánczfércműveket”.⁵²

A nemzeti hangvételű alkotások esetében nehezen követhető, hogy a koreográfia valójában milyen funkcióban volt jelen a korabeli táncéletben. Lakatos Sándor például miután megnevez magyar társastáncokat (Szöllősi: Körtánc, 1842. Veszter: Társalgó, 1844. Lakatos Sándor: Sortánc. Kőhegyi: Vigadó, 1847. stb.) megjegyzi, hogy ezeket a nemzeti színpadon bemutatták, ahol tetszést arattak, „s rövid idő alatt a közönség minden rétegébe elterjedtek”.⁵³ Kérdés például, hogy csak báli bemutató táncként adták ezeket elő, vagy általános szórakozó táncként is használták. A táncok egy része kimondottan bemutató táncként került a táncművekbe, gyakran a táncvizsgabálra ajánlották ezeket. Ilyenek részben a nemzeti, népies hangvételű koreográfiák, ugyanakkor a különböző nemzetek karaktertáncjai is a spanyol táncoktól az oroszig, de találunk itt fátolytáncot, legyezőtáncot is. A nemzeti társastánc-koreográfiák szórakozó célú használatáról a korabeli táncrendek vizsgálata igazíthat el bennünket. Különösen a Szöllősy-féle Körtánc (körmagyar) esetében tudunk széles körű báli használatáról és a népi kultúrában való felbukkanásáról.⁵⁴ E táncnak Lakatos Sándor 15 lépését említi (andalgó, bokázó, tétovázó, vágás, lejtő, verbunkos, magán forgó, kettős forgó, toppantó, villám, kisharang, toborzó, urak magánya, friss, vitorlaforgás), és megjegyzi, hogy négy lépés történik egy ütem alatt. Itt az

⁴⁷ Müller, é. n. 183.

⁴⁸ Lakatos K., é. n. 142.

⁴⁹ Lakatos K., é. n. 142.

⁵⁰ Lakatos S., 1871. 17.

⁵¹ Lakatos K., é. n. 120.

⁵² Lakatos K., é. n. 120.

⁵³ Lakatos S., 1871. 49.

⁵⁴ Pesovár E., 1967c. Kézirat táncművi formáját: Dóka, 2016.

egyes „lépéseket” (motívumokat) részletesen leírja,⁵⁵ majd a tételek bemutatása következik: I. Andalgó, II. Lelkes, III. Toborzó, IV. Ömledező, V. Három a tánc, VI. Kézfogó.⁵⁶ Általában a nemzeti táncok leírásainak elengedhetetlen részét képezi a magyar tánclépések részletes bemutatása is. Az egyes könyvek határozott számú (ugyanakkor eltérő mennyiségű pl. 15 vagy 32) magyar lépést neveznek meg, illetve írnak le. Magyar tánclépésként jelennek meg korszakunkban többek között az andalgó, bokázó, tétovázó/sétalépés, vágás, lejtő, verbunkos, magánforgó, kettős forgó, toppantó, villám, kisharang, toborzó, vitorlaforgás, emelkedő, csalfa, hegyező, kígyó, gyilkos, mérges, vitorlaforgás, nagyharang, bölcső, enyelgő/oldallépés, ingó, olló, keresztező, négyes, kihányó, csillag, füzér stb. A magyar tánclépés-motívumok értelmezése nagy vonalakban lehetséges csupán. A szöveges leírások megadják a főbb irányokat, súlyhelyzeteket, jellemzőbb lábgesztusokat és ritmikai vonásokat. Ugyanakkor az olyan kifejezések mint, pl. egyik láb a másikhoz „vonatik”, vagy a szöveges táncleírások korlátaiból fakadó hiányosságok, pl. a gesztuláb pontos irányai, a láb körök ívei nem egyértelműek. Ezzel együtt a motívumok főbb tartalmi vonásai jól azonosíthatók. A magyar tánclépések motívumanyagából megkérdőjelezhetetlenül legnépszerűbb a bokázó, illetve ennek változatai. A verbunkos zenei zárlatok táncbeli megfelelője, a sorok, illetve periódusok zárlataként megjelenő bokázó a nemzeti jellegzetességeket felvonultató koreográfiáknak, nemzeti társastáncainknak kötelező kelléke. A már a reformkori Szöllősy-féle Körtánc-ban leírt motívum a dualizmuskorában is a táncok kötelező kelléke. A leírások szerint mind nemzeti csoportos koreográfiáinkban (pl. a körmagyarban), mind a magyar szólóban és magyar kettősben megjelent a bokázó az egyes táncleteket bevezető dallamok utolsó ütemén tánckezdő funkcióban, továbbá a sorok, illetve periódusok végén. A szövegek tükrében a korszak legáltalánosabban előforduló, legjellemzőbb bokázómotívuma a három fázisból álló váltott lábú bokázva mellé lépő motívum. Ennek rokonaként azt a változatát is leírták, amikor az első és második fázisban is jobb lábbal bokáz, utána vált a balra. Megtaláljuk a körbokázót, amikor hosszabban egy láb végzi a bokázást, és a táncos eközben fordul. Az egy lábbal végzett bokázó mellett nem bokázó elnevezéssel ugyan, de felbukkannak más a mozdulatelemzés szempontból ide kapcsolódó motívumok is, így bokázva zárás, támasztólábbal végzett páros lábú bokázó, légbokázó. Ezen túl számos más jellegzetes „magyar” tánclépéssel találkozhatunk. Ezek között könyveinkben különösen népszerű az andalgó, a kisharang, a hegyező, vagy a keresztező.⁵⁷ Olyan kevésbé jellegzetes, egyszerű motívumokkal is találkozunk mint az egy lépés vagy sétalépés. A táncművek és a tánciskolai tanítás egyértelműen hozzájárultak e népies motívumanyag rögzítéséhez, népszerűsítéséhez, maguknak a lépéseknek és terminológiájuknak a terjedéséhez. Az úgynevezett nemzeti társastáncokat, páros- és magánytáncokat, illetve lépésanyagukat tanították az elit táncóráin, majd a 19. század folyamán a polgári körök számára megnyíló tánciskolákban. Az 1800-as évek utolsó évtizedeiben a falvakban is megjelenő városi táncok révén terjed ez a motívumanyag a falusi közösségekben is.⁵⁸

⁵⁵ Lakatos S., 1871. 54-55.

⁵⁶ Lakatos S., 1871. 70-71.

⁵⁷ A népies műtáncmotívumok leírását ld. Pesovár F., 1980. és kapcsolódó szócikkek.

⁵⁸ Pesovár Ferenc hivatkozott tanulmányában rámutat a 19. századi táncművekben rögzített „magyar tánclépések”, illetve ezeknek a szatmári táncmesterek tudásában meglévő változatai és a néprajzi gyűjtések során rögzített hagyományos táncok mozgásanyaga közötti összefüggésekre. (Pesovár F., 1960. ld. különösen 324-325.)

Népi tánc kultúra

Táncműveinknek a nép táncairól szóló leírásai általában időtlenek, az ősi múltba mutatnak. A már korábban említett „magyar tánc” bemutatásokban a nép táncja összemosódik a korabeli megszerkesztett színpadi és báli nemzeti táncokkal. A korabeli népi tánc kultúrára kevés közvetlen hivatkozás történik. Lakatos Sándor kötetében „Magyarország összes megyéjének tánczáról” címmel írt fejezetet,⁵⁹ ahol felteszi a kérdést, vajon „szép nemzeti táncunkat miért lejtik minden megyében másképp?”⁶⁰ Szerinte a magyar táncot vidéken „átidomítják”, „kivetkőztetik méltóságos magatartásából”, „alig lehet reá ismerni”.⁶¹ A táji különbségeket, az egységesség hiányát elkorcsosulásként értelmezi. De nemcsak a regionális eltéréseket észleli Lakatos, hanem arra is utal, hogy a köznép és az „úri rend” másként táncolja magyar táncainkat. „Ősi egyforma” táncot szeretne látni minden megyében, és e törekvéssel ismét az egységes és nemzeti tánc kultúra ideáljához térünk vissza. Lakatos Károly szerint a magyar táncnak a „jelenben” két típusa van a tobor vagy verbunkos és a csárdás. Azt is megjegyzi, hogy ekkortájt e tánc „a magyar köznéppnek majdnem kizárólagos specialitása”. Az úri nép szerint csak részegen a kocsmában táncol verbunkost a „Ritka árpa, ritka repcze, ritka rozs” dallamára, máskor inkább kalamajka-féléket jár.⁶² Közelebb visznek a népi tánc kultúrához azok a megjegyzések, amelyek egy-egy tánc népi közegben való használatára utalnak. Ilyenek például azok a részek, amelyek a csárdás vagy verbunkos leírásánál az előadás egyes sajátosságait kárhoztatják. Lakatos Károly figyelmezteti olvasóit, hogy a táncot komolyan és méltósággal kell járni, és nem az a virtus, ha „betyáros tempókkal kurjongatva verjük a csizmánk szárát”.⁶³ A magyar szőlőnél a sarkantyú báli használatát ítélik el.⁶⁴ Máshol arról olvashatunk, hogy „a kurjongatásokat ... mindig mellőzni kell, legfeljebb a tánc végeztével azon kiáltás »három a tánc« megengedhető”.⁶⁵ Utóbbi megjegyzések lehetnek az elit normáitól, polgári illetőtől eltérő népi gyakorlatokra történő utalások. Mint a már tárgyalt európai divatot képviselő társastáncok bemutatásainál láttuk, a köznép körében való használatot is említene a szerzők, így pl. a polka és a keringő esetében. Általában a tánckészletre, illetve táncok közötti hierarchiára, a táncok használata közötti társadalmi különbségekre csak közvetve következtethetünk. Ugyanakkor találhatunk néhány társadalmi vonatkozású megjegyzést, így a polkánál („fönt és alant ismert”), vagy a verbunknál, csárdásnál (leggyakrabban a parasztok táncolják). Társadalmi használatra utaló megjegyzéssel találkozunk a francia négyes leírásánál Lakatos Károly könyvében, ahol azt a gyakorlatot bírálja, mely szerint a La Pastourelle részben polkázna a táncosok. E szokást szerinte a kontár táncmesterek terjesztették különösen az iparosok körében.⁶⁶

Kitekintés

Mint látjuk a tánctanítás-tánctanulás segédleteként megjelenő könyvek gyakorlati célkitűzéseikből fakadóan részletes információkkal szolgálnak a korabeli táncokról, azok mozgásanyagáról, szerkezetéről, térhasználatáról és helyenként funkcióiról, társadalmi kötődéséről is. A 19. század magyar táncműveiben rögzített táncok (a század divatos nemzetközi társastáncai, magyar nemzeti társastáncok, nemzeti hangvételű szabályozott szóló és párostáncok), illetve

⁵⁹ Lakatos S., 1871. 15-18.

⁶⁰ Lakatos S., 1871. 15.

⁶¹ Lakatos S., 1871. 15.

⁶² Lakatos K., é. n. 140.

⁶³ Lakatos K., é. n. 146.

⁶⁴ Lakatos, S. 1871. 37.

⁶⁵ Lakatos S., 1871. 46.

⁶⁶ Lakatos K., é. n. 66.

a „magyar lépések” összevetése a 20. században a néprajzi gyűjtések során mozgóképre rögzített táncokkal számos tanulsággal szolgálhat. A könyvek nemzetközi társasági táncanyaga különösen a néptáncgyűjtések során előkerült úgynevezett „polgári társastáncok”, a nemzeti társastáncok, szabályozott szóló és páros táncok pedig a „népies műtáncok” értelmezéséhez, azonosításához jelenthet alapot. A jellegzetes „magyar tánc lépések” táncművi formáinak vizsgálatával általában a megszerkesztett nemzeti tánc repertoár hatása, illetve a motívumok hagyományozódása, jelenléte néptáncainkban is vizsgálható válik, ezek hagyományos táncaink formai vizsgálatánál is hivatkozási pontot jelenthetnek. Az ismertté váló, a 19. században színpadon előadott, a városi, majd a század utolsó harmadától falusi tánciskolákban is tanított motívumanyag, melyeket táncműveink is rögzítettek, terjesztettek hagyományos táncaink mozgásanyagának megismeréséhez, értelmezéséhez járulhat hozzá.

Irodalomjegyzék

Források

- Balla, Lajos (1878): *Körmagyar. Első Magyar Társastáncz. Szerkeszté Szöllösi Szabó Lajos táncművész. Tanítók és Tánckedvelők vezérkönyveül.* Debrecen: Telegdi K. Lajos Bizománya.
- Czuczor, Gergely (1843): *A magyar tánczról.* h.n.: Athenaeum.
- Ehrenfeld, Henrik (é. n.): *Táncz- és illemtan.* Budapest: Pollacsek B. Könyvnyomdája. [Borítón: Magyar táncz- és illemtan]
- Ferencicz, Miklós (1869): *Der ungarische National-Tanz „Kör”.* Wien: Wenedikt.
- Herczenberger, József (1890): *Táncz-salon.* Budapest: Lampel Róbert.
- Káldy, Gyula (1896a): *A régibb és újabb magyar tánczokról, 1577 – 1848.* Budapest: Athenaeum.
- Káldy, Gyula (1896b): „Magyar táncok”. In: *Gerő, Lajos (szerk): A Pallas nagy lexikona XII.* Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 183 – 185.
- Kilányi, Lajos (1845): *A kör-táncz.* Bécs: Jaspersn.
- Lakatos, Károly (é. n.): *Rajta párok táncoljunk!* Nagykanizsa: Wajdits József.
- Lakatos, Sándor (1871): *Rajta párok táncoljunk!* Nagykanizsa: Wajdits József.
- Mangold, Gusztáv (1900): *Tánc kedvelők könyve.* Budapest: Nagel Ottó.
- Müller, Lajos (é. n.): *Az illem- és táncztan egyetemes kézikönyve.* Budapest: Aigner Lajos.
- N., n. (é. n.): *Francia négyes, Les Lansiers és Körmagyar összeállítása.* Dombóvár: Dombóvári Nyomda R.-T.
- Pfeifer, Manó (é. n.): *A táncművészet tanítása. A francia négyes ismertetése és oktatása.* Budapest: Pfeifer Manó.
- Róka P., Pál (1900): *A táncművészet tankönyve.* Nagykanizsa: Ottinger Kálmán.
- Róka, Pál (1922): *Táncművészeti szaktankönyv. Elméleti és gyakorlati tankönyv kezdő és működő táncmesterek részére.* Budapest: Bichler I. Könyvnyomdája.
- Róka, Gyula (1924): *Modern táncok albuma.* Budapest: Bichler Ny.
- Saphir, Imre (é. n.): *Táncművészet. Tánc kedvelők gyakorló könyve.* h. n.: k. n.
- Zorn, Friedrich Albert (é. n.): *Grammatik der Tanzkunst.* Leipzig: Weber. <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/923616>

Szakirodalom

- Dóka, Krisztina (2014): „19. századi társastáncok a magyar paraszti tánc kultúrában“. In: *Tánc tudományi Közlemények*. (2. sz.), 49 – 66. http://real.mtak.hu/35105/1/Doka_19_sz_tarsastancok.pdf
- Dóka, Krisztina (2015): „A 20. század elejének társastáncjai a magyar paraszti tánc kultúrában“. In: *Tánc tudományi Közlemények*. (2. sz.), 69–80. http://real.mtak.hu/35102/1/Doka_20_szi_tarsastancok_Tanctud_Kozl_2015_2.docx.pdf
- Dóka, Krisztina (2016): „Közelkép a 19. század végének népi tánc kultúrájából“. In: *Tánc tudományi Közlemények*. (2. sz.), 59 – 79. http://real.mtak.hu/51105/1/Doka_Kozelkep_19_sz_Tanctud_Kozl_2016_2.pdf
- Felföldi, László (2009): „Tánc“. In: *Paládi-Kovács, Attila (főszerk.): Magyar Néprajz. I.2. köt. Táj, nép, történelem*. Budapest: Akadémiai, 463 – 476, 623 – 628.
- Kaposi, Edit (1970): „Adalékok az európai és a magyar tánc mesterség történetéhez“. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1969–1970*. 163 – 194.
- Kaposi, Edit (1973): „Kiegészítő adalékok az európai tánc mesterség történetéhez I“. In: *Tánc művészeti Értesítő*. (1. sz.), 34 – 37.
- Kaposi, Edit (1979): „Szöllősy Szabó Lajos élete és munkássága 1803–1882.“. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1978–1979*. 145 – 187.
- Kaposi, Edit (1985): „A magyar társastánc-szakirodalom forráskritikai vizsgálata I“. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1984–1985*. 177 – 193.
- Kaposi, Edit (1985): „A magyar társastánc-szakirodalom forráskritikai vizsgálata II.“. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1986–1987*. 49 – 75.
- Kavcsán, Máté (2015): *Tánc és közösség*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Martin, György (1964): „Magyar tánc típusok kelet-európai kapcsolatai.“. In: *MTA I. Osztályának Közleményei*. 67 – 96.
- Martin, György (1975): „Az európai tánc kultúrák és a kelet-európai tánc hagyomány.“. In: *Kultúra és közösség*. (1. sz.), 89 – 95.
- Martin, György (1977): „Az új magyar tánc stílus jegyei és kialakulása“. In: *Ethnographia*. (1. sz.), 31 – 48.
- Martin, György (1979): *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Budapest: Akadémiai.
- Pesovár, Ernő (1965): „Lengyel táncok hatása a reformkorban“. In: *Szolnoky Lajos (szerk.): Néprajzi Értesítő. A Néprajzi Múzeum évkönyve*. Budapest: Akadémiai, 159–176.
- Pesovár, Ernő (1967a): „Európai tánc kultúra, nemzeti tánc kultúrák (Történeti esszé)“. In: *Tánc művészeti Értesítő*. (2. sz.), 38 – 43.
- Pesovár, Ernő (1967b): „A csalogató csárdás“. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1965-1966*. 115 – 142.
- Pesovár, Ernő (1967c): „Körtánc“. In: *Benkő, András; Witz, Éva; Lányi, Ágoston (szerk.): Bálnyitó táncok*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 88 – 109.
- Pesovár, Ernő (1978): „A csárdás kialakulása“. In: *Magyar Zene*. (2. sz.), 218 – 224.
- Pesovár, Ernő (1980): „A lengyel tánczene és társastáncok hatása a csárdásra“. In: *Lelkes Lajos (szerk.): Magyar néptánc hagyományok*. Budapest: Zeneműkiadó. 265 – 282.
- Pesovár, Ernő (1985): „A csárdás kialakulásának szakaszai és típusai“. In: *Ethnographia*. (1. sz.), 17 – 29.
- Pesovár, Ernő (2003): *Tánc hagyományunk történeti rétegei. A magyar néptánc története*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola.

- Pesovár, Ferenc (1960): „Tánc mesterek a szatmári falvakban“. In: *Tánc tudományi Tanulmányok, 1959-1960*. 309 – 332.
- Pesovár, Ferenc (1980): „Népies műtáncok“. In: *Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon III*. Budapest: Akadémiai. 719 – 720.
- Szentpál, Olga (1954): *Csárdás. A magyar nemzeti társastánc a 19. század első felében*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Varga, Sándor (2013): „A nemesi kultúra hatásai a mezőségi paraszti műveltségre táncban és zenében.“. In: *Ethnographia*. (4. sz.), 471 – 484.